

Επιδημικές ασθένειες στον ύστερο οθωμανικό Πόντο

Επιστήμες / Ιστορία

Θεοδόσιος Κυριακίδης, Θεολόγος-Δρ. Νεώτερης Ιστορίας

Οι επιδημικές ασθένειες αποτελούν ένα φαινόμενο με το οποίο η ανθρωπότητα έμαθε να συνυπάρχει ήδη από την αρχαιότητα. Από το λοιμό των Αθηνών που αναφέρει ο Θουκυδίδης μέχρι τελευταία τον κορονοϊό οι επιδημίες αποτελούσαν και αποτελούν ένα ιδιαίτερα συχνό φαινόμενο στην ιστορία της ανθρωπότητας.

Την περίοδο του Μεσαίωνα, νωστή ως «μαύρος θάνατος»[\[1\]](#) η επιδημία της πανώλης ήταν, ίσως, από τα κορυφαία ιστορικά γεγονότα που συγκλόνισαν τον γνωστό τότε κόσμο. Σε μια τριετία, από το 1347 έως το 1350 ο μαύρος θάνατος που ταξίδεψε από την κεντρική Ασία, μέσω ψύλλων και ποντικών που μεταφέρονταν με τα εμπορικά πλοία, μετέδωσαν τον ιό σε όλους τους μεγάλους εμπορικούς δρόμους και λιμάνια της εποχής, αποδεκατίζοντας το 1/3 του συνολικού πληθυσμού της Ευρώπης.

Le Petit Journal

REMONTAISON
11, rue Lafayette, 11
15 minutes de rue de Paris

5

SUPPLEMENT ILLUSTRÉ

5

ABONNEMENTS

17me Année

Numéro 1710

DEMANDEZ LE "LE PETIT JOURNAL" 5

PARIS	100	100
PROVINCES	100	100
ÉTRANGER	100	100

LE CHOLÉRA

Οι συνέπειες των επιδημικών κυμάτων που σάρωναν κατά διαστήματα το χώρο

της Ευρώπης και της Ασίας και πιο συστηματικά από τον 14^ο ως και τις αρχές του 20^{ου} αιώνα ήταν σημαντικότερες και επηρέασαν βαθιά τις κοινωνικές και οικονομικές δομές των κοινωνιών τις οποίες έπληξαν. Η Τραπεζούντα και η ευρύτερη περιοχή του Πόντου δεν θα μπορούσε να αποτελεί εξαίρεση στο παγκόσμιο αυτό φαινόμενο[2].

Για την πανώλη, τη μεγάλη ασθένεια του Μεσαίωνα, τον Μαύρο Θάνατο που προαναφέραμε, μας πληροφορεί ο χρονικογράφος της Αυτοκρατορίας της Τραπεζούντας Μιχαήλ Πανάρετος. Ο Πανάρετος αναφέρει στο χρονικό του πως η ασθένεια ξέσπασε στην Τραπεζούντα από τον Σεπτέμβριο του 1347, διήρκεσε για επτά μήνες και προκάλεσε σοβαρές καταστροφές και οξύ δημογραφικό πρόβλημα.

Η Αυτοκρατορία όμως δεν απαλλάχτηκε από την επιδημία τα επόμενα χρόνια, καθώς μόλις είκοσι χρόνια αργότερα επανέκαμψε. Συγκεκριμένα το 1361 ξέσπασε βουβωνική πανώλη που διήρκεσε ως το 1363 και αποδεκάτισε εκ νέου τον πληθυσμό. Ο αυτοκράτορας Αλέξιος Γ΄ ο Μέγας Κομνηνός αρχικά αναζητά καταφύγιο στο κάστρο του Μεσοχαλδίου, ενώ τον Ιούνιο του 1362 επιστρέφοντας από τη Χαλδία απέφυγε να μπει στην Τραπεζούντα και εγκαταστάθηκε στον άγιο Ιωάννη τον Αγιαστή, στο Μίθριον Όρος.

Τα νεότερα χρόνια ο Πόντος και κυρίως η Τραπεζούντα, αργότερα και η Σαμψούντα υπήρξαν αρκετά ευεπίφορες στις επιδημίες, καθώς η πόλη της Τραπεζούντας από το πρώτο τέταρτο, και η πόλη της Σαμψούντας από το δεύτερο μισό του 19^{ου} αιώνα εξελίσσονταν σε σημαντικά εμπορικά διαμετακομιστικά κέντρα-λιμάνια. Το γεγονός της ολοένα και αυξανόμενης μετακίνησης πληθυσμών από διάφορα μεγάλα λιμάνια του λοιπού κόσμου διαδραμάτισε καθοριστικό ρόλο για την εξάπλωση των επιδημικών ασθενειών στις δυο αυτές αναπτυσσόμενες πόλεις.

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ - Χρονογραφία επιδημιών

1749	πανώλη, Τραπεζούντα
1796	πανώλη, Τραπεζούντα
1807	πανώλη, Τραπεζούντα
1809	πανώλη, Τραπεζούντα
1811	πανώλη, Τραπεζούντα
1812	πανώλη, Τραπεζούντα
1814	πανώλη, Τραπεζούντα
1815	πανώλη, Τραπεζούντα
1823	τύφος, Τραπεζούντα
1824	πανώλη, Αργυρούπολη
1827	πανώλη, Αργυρούπολη
1829	πανώλη, Τραπεζούντα
1831	πανώλη, Τραπεζούντα
1835-1836	πανώλη, Τραπεζούντα
1837	πανώλη, Τραπεζούντα
1838	πανώλη, Τραπεζούντα
1840	πανώλη, Τραπεζούντα
1841	χολέρα, Τραπεζούντα
1843	πανώλη, Τραπεζούντα
1845	χολέρα, Κρώμνη-Αργυρούπολη
1847	χολέρα, Τραπεζούντα
1848	χολέρα, Τραπεζούντα
1851	πανώλη, Κερασούντα, Αργυρούπολη
1855	πανώλη, Αργυρούπολη
1864	πανώλη, Τραπεζούντα και περίχωρα
1865	χολέρα, Τραπεζούντα, Μερζιφούντα
1866	χολέρα, Alipoongar, κοντά στο Ντιγιαρμπακίρ
1872 (Απρ.)	καραντίνα στην Τραπεζούντα λόγω χολέρας στην Κωνσταντινούπολη
1880	χολέρα, Τραπεζούντα
1892	χολέρα, Τραπεζούντα
1893	χολέρα, Τραπεζούντα, Ερζερούμ-Ban
1894	χολέρα, Τραπεζούντα
1894-1895	χολέρα, Μερζιφούντα
1895	χολέρα, Ερζερούμ

Στις ελληνικές πηγές επόμενη ρητή αναφορά υπάρχει κατά το έτος 1749 και αφορά την πόλη της Τραπεζούντας, όπου ξεσπά η επιδημική νόσος πανώλη. Συνέπεια της επιδημίας είναι οι κάτοικοι σε μεγάλο βαθμό να εκκενώσουν την πόλη και κυριευμένη από πανικό να τρέξουν κυριολεκτικά να σωθούν. Η εγκατάλειψη της πόλης και η προσπάθεια εύρεσης καταφυγίου μακριά από αυτήν

είναι ένα γεγονός που εμφανίζεται σε κάθε περίπτωση εξάπλωσης επιδημιών. Ένας από αυτούς που την εγκαταλείπουν είναι και ο Ιωάννης Οικονόμου ο εκ Καθαρών, ο οποίος κατέφυγε με την οικογένεια του στη Μονή της Παναγίας Θεοσκεπάστου.

Εκεί έγραψε ένα ποίημα με ημερομηνία 22 Αυγούστου 1749, στο οποίο αναφέρεται στην Παναγία και ζητάει την προστασία της για να τους διατηρήσει αλώβητους από την επιδημία. Η αιτία για την ξαφνική παύση της επιδημίας του 1749 ήταν η μεγάλη πυρκαγιά που ξέσπασε στην Τραπεζούντα, τον Αύγουστο του ίδιου έτους[3]. Την επόμενη αναφορά για την πανώλη στην Τραπεζούντα τη βρίσκουμε στο έτος 1796. Δεν μπορούμε να πούμε με σιγουριά ότι η πόλη τα προηγούμενα πενήντα χρόνια δεν είχε κρούσματα επιδημιών. Το πιθανότερο είναι η έλλειψη περισσότερων στοιχείων γι' αυτήν την πεντηκονταετία να μας δίνει αυτήν την πλασματική εικόνα.

Κατά τη διάρκεια της πανώλης του 1796 στην Τραπεζούντα κάποιοι από τους κατοίκους ζήτησαν καταφύγιο στη Μονή του Αγίου Γεωργίου Περιστερεώτα, 30χλμ Ν.Α. της πόλης. Από τον Κώδικα της συγκεκριμένης Μονής προέρχονται άλλωστε και οι μοναδικές πληροφορίες που έχουμε για το συγκεκριμένο γεγονός. Από τους ανθρώπους που προσέφυγαν στη Μονή, προφανώς έχοντας ήδη προσβληθεί κάποιοι από αυτούς, η ασθένεια μεταδόθηκε και στη μοναστική αδελφότητα με συνέπεια να πεθάνουν ο ηγούμενος Γερβάσιος και ένας ακόμα μοναχός με το όνομα Σωφρόνιος[4].

[Διαβάστε ολόκληρη τη μελέτη εδώ](#)

[1] Σύμφωνα με τον Κώστα Κωστή η ονομασία «μαύρος θάνατος» δεν συναντάται σε κανένα κείμενο του 14^{ου} αιώνα όπως έχει υποστηριχτεί παλιότερα. Ο όρος εισήχθη με την έκδοση του βιβλίου του J.F.E. Hecker, *Der schwarze Tod in vierzehnten Jahrhundert*, Βερολίνο 1932. Βλ. Κώστα Π. Κωστή, *Στον καιρό της πανώλης, Εικόνες από τις κοινωνίες της ελληνικής χερσονήσου, 14^{ος} - 19^{ος} αιώνας*, Ηράκλειο 1995, σ. 303.

[2] Ο καθηγητής Ronald Jennings έχει περιγράψει στις μελέτες του τις επιπτώσεις που είχαν οι διάφορες επιδημίες στη μεσαιωνική οθωμανική κοινωνία της Τραπεζούντας. Βλ. Ronald Jennings, "The Society and Economy of Maçuka in the Ottoman Judicial Registers of Trabzon, 1560-1640" στον τόμο, Anthony Bryer and Heath Lowry, *Continuity and Chance in late Byzantine and early Ottoman society*, Λονδίνο 1988 και Ronald C. Jennings, "Plague in Trabzon and reactions to it according to local judicial registers", σ. 667-676 και "Pious foundations in the society and economy of Ottoman Trabzon, 1565-1640", στον τόμο, *Studies on Ottoman social history in the sixteenth and seventeenth centuries*,

Κωνσταντινούπολη 1999, σ. 617-8, 623 και 648-9. Μέσα από την αρχειακή έρευνα του Jennings διαπιστώθηκε καταρχήν ότι στις περιπτώσεις που υπήρχε πανώλη στην πόλη, η οικονομία κατέρρευε, ενώ όταν η ασθένεια υποχωρούσε, η κατάσταση επανερχόταν στους κανονικούς ρυθμούς. Αυτό φαίνεται χαρακτηριστικά στην πτώση των ενοικίων κατά τη διάρκεια της επιδημίας. Ένα από τα χαρακτηριστικά παραδείγματα που δίνει ο Jennings είναι τα δημόσια λουτρά (χαμάμ) του Κουλέ, που ανήκαν στο ίδρυμα του Σουλτάνου Μεχμέτ. Από 13.000 άσπρα το ενοίκιο κατέβηκε από το φόβο της πανώλης στα 8.000 και τελικώς με απόφαση των αξιωματούχων της πόλης στα 7.000 άσπρα.

[3] Ο Επαμεινώνδας Κυριακίδης διασώζει το ποίημα του Ιωάννη Οικονόμου του εκ Καθαρών. Οι στίχοι έχουν ως εξής:

«Φόβω πανώλους, πρόσφυγες σοι Παρθένε

ώς Χριστιανῶν τε προστάτη τε καί ρύστη

ὁ Οἰκονόμος σύν τῷ τοῦ Καραπάννα

Γεωργίω, ἅμα τε αἴς πανοικίαις

φεύγομεν, σύ δέ τηρήσαις ἄλωβήτους

ταύτης τ' ἐκ τ' ἄλλης τῆς ἀλλοτρίου βλάβης» (sic).

Βλ. Επαμεινώνδα Θ. Κυριακίδη, *Βιογραφία των εκ Τραπεζούντος και της περι αυτήν χώρας από της Αλώσεως μέχρις ημών ακμασάντων λογίων, μετά σχεδιάσματος ιστορικού περί του ελληνικού φροντιστηρίου των Τραπεζουντίων*, Αθήνα 1897, σ. 121-122.

[4] Βλ. Στάθη Πελαγίδη, *Ο Κώδικας της ιεράς Μονής Αγίου Γεωργίου Περιστερεώτα, Από το αρχείο της οικογένειας Γραμματικοπούλου*, Θεσσαλονίκη 2001, σ. 53-54. Η καταφυγή στα μοναστήρια σε περιόδους επιδημιών είναι συνηθισμένο φαινόμενο. Πρβ. το χαρακτηριστικό παράδειγμα για τα μοναστήρια της Ηπείρου στο Κώστα Π. Κωστή, *Στον καιρό της πανώλης...*, ό.π., σ. 403.

<https://bit.ly/3uMFRRu>